3. Михайлов Б.Д. Курганы эпохи бронзы в Северо-Западном Приазовье / Б.Д. Михайлов // Древности Степного Причерноморья и Крыма. – Запорожье: ЗГУ, 1995. – № V. – С. 169-181.

4. Отрощенко В.В. Обряд кремації у стародавнього населення території України (V тис. до н.е. – I тис. н.е.) // В.В. Отрощенко, О.П. Моця /Археологія. – К.: Наукова думка, 1989. – № 2. – С. 20-31.

5. Пустовалов С.Ж. Моделирование лица по черепу у населения ингульской катакомбной культуры / С.Ж. Пустовалов // STRATUM plus. От Балкан до Гималаев: Время цивилизаций. – СПб, 1999. – № 2. – С. 225-255.

6. Субботин Л.В. Археологические древности Буджака (Курганы восточного побережья озера Сасык) / [Л.В. Субботин, А.С. Островерхов, А.Н. Дзиговский] – Одесса, 1995. – 135 с.

7. Шилов Ю.А. Прародина ариев: история обряды и мифы / Шилов Ю.А. – К.: СИНТО, 1995. – 742 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ В'ЯЗНІВ НА ЗАВОДІ ІМ.ІЛЛІЧА М.МАРІУПОЛЬ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х РР.

Шипік Н.Ф., Волониць В.С.

Тривалий час у історіографічному дискурсі домінувало патетично-міфологізоване сприйняття процесів повоєнної відбудови радянського господарського комплексу. У більшості публікацій, як складові швидкого відновлення народного господарства, вказувалися: беззастережна ініціатива народу, віра у досягнення світлого майбутнього, беззаперечна довіра до влади та особистий героїчний внесок. Особлива увага, за традицією, приділялася мотивуючій ролі партії, соцзмаганням, об'єднанням передовиків та новаторів промисловості. Ці конструкції монополізували наше сприйняття повоєнної дійсності та відтіснили на маргінес наукового пошуку, а у ширшому вимірі й історичної пам'яті, проблеми мобілізації трудових ресурсів й організації використання праці підневільних контингентів для відбудови господарства й особливо важкої промисловості у повоєнні роки.

Метою публікація є спроба актуалізувати означене питання та повернути його до кола наукових проблем, принаймні на рівні локального дослідницького пошуку.

Табірна економіка була важливою складовою функціонування радянської тоталітарної системи. В загальних рисах вона сформувалась ще до початку Другої світової війни. Наприкінці війни відбулося зміцнення табірно-виробничої системи, яка посіла особливе місце в балансі робочої сили в країні. В'язні працювали на багатьох господарських об'єктах і новобудовах Радянського Союзу. Цілком закономірно, що на використання підневільного ресурсу партійно-радянське керівництво розраховувало при складанні планів з відновлення промислових підприємств України, які у значній кількості зосереджувались на території Донецької області (тодішній Сталінській області).

Згідно із рішенням радянського уряду певна кількість в'язнів, які знаходились під загальним керівництвом НКВС-МВС, направлялась для роботи на підприємствах інших міністерств й розміщувалась у контрагентських окремих табірних пунктах (далі ОТП). ОТП створювали з метою розвантаження пересильних тюрем НКВС та використання праці засуджених на відбудові промислових об'єктів. В умовах існування дефіциту робочої сили керівники промислових підприємств подекуди були зацікавлені й сприяли створенню таких пунктів. Нестачу робітничих кадрів на заводі ім.Ілліча у постокупаційний період, певною мірою, ілюструє лист до заступника секретаря Сталінського обкому КП(б)У від 15.02.1944 р., в якому директор заводу ім.Ілліча О.Гармашев зазначав, що постанова Державного комітету оборони СРСР № 4593 про обов'язок Комітету з обліку та розподілу робочої сили при РНК СРСР мобілізувати протягом місяця 4 тис. чоловік з числа працездатного населення Маріуполя і найближчих районів, виконана не в повному обсязі. Скаржився, що маріупольський міський виконком припинив мобілізацію для заводу, незважаючи на

наявність трудових резервів у місті. Звертався з проханням організувати додаткову мобілізацію [1,арк.140]. В цьому документі ми зустрічаємо, вказівку на доволі цікавий, але не зручний для традиційного краєзнавчого наративу факт існування проблем у організації трудової мобілізації містян після звільнення міста.

З 1946 р. починається активне розгортання контрагентської мережі. Станом на 10 серпня 1947 р. на території Сталінської та Ворошиловградської областей було розміщено в контрагентських підрозділах більш ніж 30 тис. в'язнів, які працювали на підприємствах 10 міністерств. Так у місті Маріуполі в ОТП при тресті «Азовстальбуд» Міністерства будівництва підприємств важкої індустрії працювало 3388 в'язнів, а при заводі ім. Ілліча Міністерства транспортного машинобудування - 2140 ув'язнених [3; арк.176-177].

Зазначимо, що виправно-трудовий підрозділ при заводі ім.Ілліча був створений у 1938 р. Він, за словами О.Гармашева, мав забезпечити виконання завдань з реконструкції виробництва, спрямованої на виготовлення металопродукції для військових кораблів.

У 1940 році цей підрозділ очолив Т.Скринниця, який швидко опанував специфіку організації роботи з «особливим контингентом». Після вигнання німецько-нацистських військ робота підрозділу була відновлена. На підрозділ були покладені завдання з відбудови металургійного заводу та випуску вагонів-цистерн. Проте, як виявилося, виникла проблема із керівними кадрами. Хто здатний очолити цей особливий підрозділ? Менш ніж за рік тричі змінилось його керівництво. О.Гармашев звернувся до начальника ГУЛАГу НКВС В. Насєдкіна та керівника УВТТК Колесника з проханням повернути до керівництва досвідченого Т. Скринницю. У 1945 р. керівництво ГУЛАГУ позитивно зреагувало на прохання директора заводу. Після повернення до роботи Т. Скринниці організація праці в'язнів суттєво покращилась, а відділення, яке він очолив, було оголошено взірцевим [4; арк. 78]. Зазначимо, що ОТП при заводі ім. Ілліча у діловодній документації неодноразово відзначали як взірцевий за виробничими досягненнями та житлово-побутовим умовами. Зокрема, цей підрозділ разом із ОТП при заводі ім. Сталіна (м. Сталіно) згадувався серед таких, які в жовтні 1947 р. виконали річний виробничий план [2; арк.51].

У 1947 р. у зв'язку з вивезенням військовополонених, О. Гармашев у листі до Голови Ради Міністрів УРСР Д. Коротченка, звертався з проханням розширити контингент виправно-трудового підрозділу до 4-5 тис. в'язнів. Директор висловлював свою незгоду щодо можливої реорганізації табірного пункту при заводі ім. Ілліча та перетворення його на філіал табірного відділення тресту «Азовстальбуд». Попереджав, що ускладнення системи управління територіально-розділеними виробничими об'єктами зумовить погіршення ефективності використання праці в'язнів, а відтак й темпи виробництва цистерн знизяться. Обґрунтовуючи необхідність збереження підрозділу, О. Гармашев у офіційному листі наголошував, що ув'язнені власними силами випускали щомісяця 500 рам та котлів для цистерн [4; арк.79]. У доповідних записках неодноразово зустрічаємо свідчення про їх технічні винаходи. Зокрема, ув'язнені маріупольського ОТП при заводі ім.Ілліча Пивоваров, Скориков, Дорохов розробили сучасний метод зварювання котлів цистерн на вертикальному стенді. Дирекція заводу відзначила цей винахід як вкрай цінний, а його впровадження у виробництво дозволило суттєво збільшити випуск цистерн. Економічний ефект від цієї розробки становив 1 млн. 410 руб. Задля стимулювання «трудової активності» авторський колектив розробки було премійовано дирекцією заводу сумою в розмірі 5 тис. руб. кожному. В цьому ж табірному пункті Пивоваров і Матвеєв підготували й технічно обґрунтували пропозицію щодо установки фракційного штампувального пресу для клепання хребтових балок вагонних рам [2; арк.175]. Вочевидь до аргументів О.Гармашева Рада Міністрів УРСР дослухалась, бо ОТП при заводі ім. Ілліча існував і надалі. Його контингент на початок серпня 1951 р. складав 2 тис. 414 в'язнів.

Таким чином автори публікації зробили спробу в загальних рисах проілюструвати внесок спецконтингенту окремого табірного відділення при заводі ім.Ілліча у повоєнне відновлення промисловості міста Маріуполя. За умови дефіциту трудресурсу, завданням

радянської системи виконання покарань було саме реалізація масштабних економічних проектів. Державна тоталітарна система ефективно використовувала переваги примусової праці в'язнів, що сприяло прискореному вирішенню багатьох виробничих завдань.

Список літератури

1.Державний архів Донецької області, ф.326, оп.2, спр.493.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ), ф. 1, оп.23, спр.4941.
3. ЦДАГОУ, ф 1 оп.23, спр.4587.
4. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр. 4717.